

Fado tussen de tulpen

Recente Portugese immigranten in Nederland

Linda Raasveld 3372596

Masterscriptie 2011/2012

Universiteit Utrecht

1^e Begeleider: Gerrit Bartus Dielissen

2^e Begeleider: Fenella Fleischmann

Master multiculturalisme in vergelijkend perspectief

Abstract

Dit onderzoek richt zich op Portugese immigranten die in de afgelopen vijf jaar naar Nederland zijn gekomen. Portugezen zijn Europese burgers en vanwege die reden vrij om naar Nederland te reizen. Het werken en leven in Nederland lijkt echter minder gemakkelijk te zijn dan men soms hoopt of verwacht. De verwachting is dat de Portugezen die hier naartoe komen op zowel het gebied van de arbeidsomstandigheden als de leefomstandigheden diverse knelpunten ervaren. De hoogte van de genoten opleiding speelt hierbij een cruciale rol. Onder bepaalde omstandigheden lijkt het mogelijk te zijn om probleemloos aan de Nederlandse werk- en leefomstandigheden te wennen. Uit de resultaten blijkt dat de hoger opgeleide Portugese immigranten met werk veel minder knelpunten ervaren op beide vlakken dan de lager opgeleide Portugezen of de dakloze respondenten. De factor opleiding is hierin een duidelijk aanwijsbaar verschil tussen de drie onderscheiden groepen. Opleiding verklaart voor een groot deel ook het verschil in de mate van ervaren problematiek. De hoger opgeleiden hebben een grotere kans op een betere baan met het bijbehorende salaris en kunnen een stabiele positie in Nederland opbouwen. De lager opgeleide groep heeft veel meer moeite om een baan vast te houden en financieel rond te komen. Deze groep heeft dan ook duidelijk meer hulp en steun nodig bij het oplossen van alle problemen die men tegen komt.

Dankwoord

Dit onderzoek is tot stand gekomen dankzij de hulp van een aantal mensen en organisaties die ik daarvoor hartelijk wil bedanken. Allereerst het Lize waarvoor dit onderzoek is uitgevoerd, daarnaast Avanço, de Pauluskerk, de Portugese vereniging Amsterdam, FNV Eemshaven en uitzendbureau Cosver. De gesprekken met de respondenten vormden de basis voor de studie, aangezien zij de kostbare informatie verschaften waarmee ik aan de slag kon. Voor de sturing tijdens het onderzoeksproces kon ik terugvallen op Gerrit Bartus Dielissen en Fenella Fleischmann. Kees Verplanke en Leonie Vink keken met een kritische blik naar de tekst en boden inspiratie en ondersteuning. Ten slotte wil ik Eric Barendrecht bedanken voor de technische ondersteuning.

Introductie

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Lize (Landelijk inspraakorgaan Zuid-Europeaanen). Het Lize is één van de acht landelijke samenwerkingsverbanden die in het kader van de Wet Overleg Minderhedenbeleid (WOM) zijn toegelaten tot het Landelijk Overleg Minderheden (LOM). Lize behartigt binnen het LOM de belangen van de Zuid-Europese gemeenschappen. Het Lize richt zich op de belangen van personen afkomstig uit Bosnië-Herzegovina, Griekenland, Italië, Kaapverdië, Kroatië, Macedonië, Montenegro, Portugal, Servië, Slovenië en Spanje en hun nakomelingen.

Deze studie richt zich specifiek op Portugese immigranten die in de loop van de afgelopen 5 jaar naar Nederland zijn gekomen. Hieronder volgt een inleiding over de aanleiding van het onderzoeksprobleem. Hierna zal de stand van zaken in het veld en het theoretisch perspectief op de problematiek die aan de orde wordt gesteld uiteengezet worden.

Het onderzoeksprobleem betreft Portugese immigranten die in de afgelopen vijf jaar naar Nederland zijn gekomen. Een belangrijke aanleiding voor dit onderzoek is het toenemende aantal Portugezen dat naar Nederland komt en de zorg die ontstaan is bij het Lize over de leef- en arbeidsomstandigheden van deze groep. Een deel van de veelal laagopgeleide immigranten wordt hier naartoe gehaald door uitzendbureaus. Vaak wordt alles door het uitzendbureau geregeld en aangezien de immigranten geen Nederlands spreken zijn ze ook voor veel zaken afhankelijk van deze uitzendbureaus (Lize, Avanço). Hierdoor verkeren de immigranten in een afhankelijke zwakke positie en de vraag is tegen welke problemen zij aanlopen en van welke hulpbronnen zij gebruik maken om deze problemen op te lossen.

Het is ook van belang te weten of de officiële cijfers over de populatie kloppen om te kijken wat het effect van hun komst op de economische situatie in Nederland is. Als ze hier blijven betalen ze in de meeste gevallen belasting en op deze wijze dragen zij bij aan de overheidsfinanciën. Maar ook vanuit het oogpunt van ontwikkeling van beleid richting Zuid-Europese arbeidsmigranten is het belangrijk om te weten hoe adequaat de cijfers over de recente Portugese arbeidsmigratie is.

De cijfers van het CBS laten een stijging zien in het aantal Portugezen dat de laatste jaren naar Nederland is gekomen (CBS, 2011). Dit is opvallend te noemen omdat de Portugezen uit een relatief welvarend Europees land afkomstig zijn. De oorzaak zou voor een gedeelte gelegen kunnen zijn in de economische crisis die op dit moment heerst in Portugal (Lize; NRC, 2011). De groep die naar Nederland komt om (tijdelijk) te werken is dan ook waarschijnlijk het

grootst aangezien in Portugal de werkgelegenheid sterk is afgenomen (Volkskrant, 2011). Vorig jaar werd de economische status van Portugal afgewaardeerd naar de ‘junk’ status door kredietbeoordelaars waardoor alle financiële producten nog duurder werden (NRC, 2011). Een duidelijk beeld van de samenstelling van de Portugese immigranten die naar Nederland komen is er niet door gebrek aan gegevens. De Portugese immigranten zijn niet verplicht zich te registreren in Nederland omdat zij Europees burger zijn en vrij zijn om naar Nederland te komen. Ze hebben geen verblijfsvergunning nodig en werkgevers zijn sinds mei 2007 niet meer verplicht een tewerkstellingsvergunning aan te vragen voor immigranten uit landen die in 2004 lid werden van de EU (CBS, 2011).

Hierdoor blijft de groep Portugese immigranten en de mogelijke problemen waar zij mee te maken krijgen op het gebied van de arbeid- en leefomstandigheden in Nederland buiten zicht. Men kan zich ook afvragen met wat voor migratie we hier te maken hebben. Hebben we te maken met eenzelfde situatie als in de jaren zestig in de vorige eeuw of is er iets anders gaande? Dit is een aanvullende reden om dit onderzoek uit te voeren. Niet alleen om de vragen vanuit het inspraakorgaan Lize te beantwoorden waardoor zij wellicht betere beleidsaanbevelingen kunnen doen richting de Nederlandse overheden maar ook om te begrijpen wat voor soort migratie het hier betreft, wat de problemen zijn waar deze groep tegenaan loopt en of er patronen zijn tussen achtergrondvariabelen van de Portugese migranten en de hulpvragen met betrekking tot werk en leefomstandigheden die zij hebben. Dit verkennend onderzoek moet op deze vragen antwoorden geven.

De stand van zaken in het veld

Naar de meest recente groep Portugese arbeidsmigranten in Nederland is nog nauwelijks onderzoek gedaan. Voor de stand van zaken in bestaande onderzoeken over de knelpunten en hulpvragen met betrekking tot de arbeids- en leefomstandigheden wordt er gekeken naar literatuur over andere immigrantengroepen die in dezelfde tijdspanne naar Nederland zijn gekomen. Hierbij is gekozen voor de Oost-Europeanen omdat over deze groepen, in het bijzonder Polen, al wel veel onderzoek bestaat en zij eveneens EU burgers zijn. Het meeste onderzoek over de Oost-Europeanen in Nederland is uitgevoerd door Engbersen en collega's in samenwerking met de Erasmus universiteit in Rotterdam (Engbersen e.a., 2011). Hieronder worden een aantal elementen met betrekking tot de onderzoeksvragen uitgewerkt aan de hand van het onderzoek van Engbersen. Het gaat om die elementen waarvan de verwachting is dat er overeenkomsten kunnen zijn met de Portugese immigranten in Nederland. Deze verwachtingen zijn gebaseerd op de al gedane interviews met zowel sleutelfiguren als respondenten en de informatie die vooraf beschikbaar was vanuit instanties als het Lize en Avanço. Avanço is een organisatie in Rotterdam die zich inzet voor de belangen van de Kaapverdiaanse gemeenschap. Aangezien binnen deze gemeenschap Portugees de voertaal is komen er ook veel Portugese migranten bij deze organisatie terecht.

Uit onderzoek van Engbersen e.a. blijkt dat verreweg de meeste Oost-Europeanen hier in Nederland via uitzendbureaus werken en terecht komen in sectoren met veel ongeschoolde fysieke arbeid zoals de land- en tuinbouw (Engbersen e.a., 2011; Burgers e.a., 2010). Een kleiner aantal, vooral Roemenen, komt in de hoger opgeleide banen terecht.

Ook is er een verdeling te zien tussen de groep die voor de komst naar Nederland of na de komst naar Nederland een baan heeft gevonden. Een gedeelte komt al met een contract naar Nederland en een andere groep komt zonder enige voorbereiding waardoor ze genoodzaakt zijn in Nederland zelf een baan te vinden. Dit gebeurt vervolgens grotendeels via de uitzendbureaus en soms via netwerken. Beide scenario's worden verwacht bij de Portugese groep immigranten. Een gedeelte, zowel hoog- als laagopgeleide immigranten, kan gedetacheerd naar Nederland gehaald zijn en een gedeelte zal als pure gelukszoeker naar Nederland vertrekken.

Wat betreft wonen lijkt er een redelijke vergelijking gemaakt te kunnen worden met de situatie van de Polen en de Portugezen. Verreweg de meeste Polen huren een woonruimte van

het uitzendbureau waarvoor zij werken of hebben woonruimte die bij hun baan inbegrepen zit, dit wordt eveneens vaak via een uitzendbureau geregeld (Engbersen e.a., 2011). Naar verwachting is er maar een kleine groep Portugezen die zelf over woonruimte beschikt omdat de woning ook hier vaak geregeld wordt door de uitzendbureaus (Lize). Er is dus sprake van een duidelijke koppeling tussen wonen en werk. Aan de ene kant is dit gemakkelijk voor de werknemer, onderdak is immers vrij eenvoudig geregeld. Aan de andere kant maakt het de positie van de werknemer zwakker omdat bij ontslag de werknemer meteen de woonruimte moet verlaten. Dit brengt weer andere problematiek met zich mee zoals de kans op dakloosheid (Engbersen e.a., 2011).

Onder de Polen komt het regelmatig voor dat zij met meerderen in, voor Nederlandse begrippen, kleine woningen zijn ondergebracht door hun uitzendbureaus. Dit komt het vaakst voor bij Polen die werkzaam zijn in het West- en Oostland in de land- en tuinbouw (Engbersen e.a., 2011). Het delen van een woning betekent niet dat er altijd sprake is van overbewoning. Het komt echter wel voor onder een kleine groep Polen. De vrees bestaat dat soortgelijke situaties voor een deel van de Portugezen ook het geval is en dan voornamelijk in Rotterdam (Lize; Avanço). Een kleinere maar toch niet geringe groep deelt een woning met een partner. Dit duidt erop dat soms ook stellen naar Nederland komen om te werken (Engbersen e.a., 2011). Ook bij de Portugezen verwachten we een groep aan te treffen die samen is geëmigreerd met de partner en hier wellicht een bestaan wil opbouwen (Lize).

Nederland als bestemmingsland

In de jaren zestig in de vorige eeuw kwam er een grote migratiestroom op gang richting Nederland. Er was sprake van een tekort aan laaggeschoolde arbeiders en om dit tekort op te lossen werden arbeiders uit de landen rond de Middellandse zee gerekruteerd. Het ging voornamelijk om mannelijke arbeiders die in industrie te werk werden gesteld (CBS, 2003; Hansen, 2003; Will Tinnemans, 1994; Will Tinnemans 2009).

De gastarbeiders waren vooral afkomstig uit Spanje en Italië maar Portugal leverde ook een deel van de arbeidskrachten. Velen van hen gingen weer terug naar het land van herkomst zodra er geen werk meer voor hen was of wanneer ze genoeg geld bij elkaar hadden gespaard (CBS, 2003). Dit was ook de opzet vanuit de ontvangende landen. Zodra er geen werk meer zou zijn zouden de gastarbeiders weer vertrekken. De meeste Portugezen zijn dan ook weer vertrokken na de jaren zeventig (CBS, 2003).

In de net beschreven periode in de vorige eeuw was laaggeschoolde arbeid de voornaamste reden om naar Nederland te komen. Nu is er wederom een trend waar te nemen in het aantal Portugese immigranten dat naar Nederland komt (CBS, 2011). Het vermoeden bestaat dat er wederom een groep voor laaggeschoold arbeid komt zoals in de vorige eeuw het geval was. Echter, in vergelijking met de resultaten over Polen, Roemenen en Bulgaren uit het onderzoek van Engbersen uit 2011 kan wellicht worden verwacht dat er onder de Portugese immigranten ook een hoger opgeleide groep is die naar Nederland komt voor werk of een beter leven in het algemeen. Ook studenten vertrekken misschien makkelijker richting Nederland in verband met de hoge jeugdwerkloosheid. De financiële crisis zal naar verwachting voor alle groepen in meer of mindere mate een toonaangevende rol spelen om te migreren (Lize; Avanço).

Voor de hedendaagse situatie over arbeid in Nederland is het van belang Portes & Rumbaut aan te halen. Zij beschrijven in hun boek 'Immigrant America: a Portrait' (2006) de situatie in de Verenigde Staten wat betreft de immigratie uit Mexico. Een aantal elementen hieruit zijn vergelijkbaar met de situatie tussen Nederland en Portugal. Zij merken namelijk op dat er veel arbeidsplaatsen in de VS zijn waarvoor het lastig is om werknemers te vinden in het eigen land. Deze autochtone werknemers zijn namelijk steeds vaker hoogopgeleid en de populatie groeit minder hard. Het werk waarvoor er te weinig werknemers is vaak juist zwaar en laag geschoold waardoor er een grote vraag is naar voor Mexicaanse immigranten die dit werk kunnen doen. Een groot deel van deze gemeenschap is namelijk laag opgeleid en komt daardoor beter in aanmerking voor dit type werk dan de autochtone Amerikanen (Portes & Rumbaut, 2006). Nederland heeft op dit moment met dezelfde problematiek te maken. Steeds meer uitzendbureaus trekken arbeidskrachten uit Portugal en andere landen aan. Er is een tekort aan laag opgeleide arbeiders maar ook aan hoger opgeleid personeel in o.a. de technische bedrijfstak. Dit is gedeeltelijk ook een gevolg van het feit dat er recent veel mensen met pensioen gaan die tot de zogenaamde 'babyboomers' behoren. Hierdoor ontstaat in sommige sectoren een tekort van jongere werknemers om het werk over te nemen (CBS, 2003).

Omvang

Over het aantal Portugese immigranten dat in Nederland verblijft is nauwelijks iets met zekerheid te zeggen, omdat de Portugese immigranten zich niet altijd registreren. Wanneer zij over een woonadres beschikken dienen zij zich in te schrijven bij de gemeente. Ook

inschrijven bij de IND is een mogelijkheid maar het vermoeden bestaat dat er nauwelijks Portugezen in Nederland zijn die deze instantie kennen of zich daar inschrijven (Lize). Alleen al door het gefragmenteerde beeld van inschrijvingen zijn de officiële cijfers over het aantal recente Portugese immigranten in Nederland weinig betrouwbaar. De cijfers van het CBS over Portugezen in Nederland zijn naar wij vermoeden evenzeer niet volledig (CBS, 2011).

De gehanteerde theorieën

In dit stuk worden de theorieën aangehaald die van toepassing zijn op het onderzoeksprobleem. De keuze voor deze theorieën is afgeleid uit de resultaten van de interviews. De gebruikte theorieën hebben betrekking op de migratiemotieven, het ontstaan van problematiek op het vlak van de arbeids- en leefomstandigheden en het ontstaan van instituties voor immigranten in het gastland.

De eerste theorie is de *new economics of labour migration* theorie (Stark & Bloom, 1985; Stark, 1991). Volgens deze theorie wordt de beslissing om te migreren niet alleen individueel genomen maar kan het eerder als een strategie voor een collectief gezelschap zoals een gezin worden gezien. De nadelen en mogelijkheden voor alle gezinsleden worden hierbij in acht genomen. Samen wordt niet alleen geprobeerd zoveel mogelijk inkomen te vergaren maar ook om de risico's die het migreren met zich mee kan brengen te verkleinen (Massey a.o., 1993). Een tactiek die veelal wordt toegepast door families om genoeg inkomen te vergaren is het verspreiden van de mogelijkheden om geld te verdienen. Zo gaat vaak een deel van de familie in het buitenland werken en een deel blijft in het land van herkomst wonen en werken in de lokale economie. De familieleden in het buitenland sparen en maken maandelijks geld over om het bedrag wat de familie thuis eventueel tekort komt aan te vullen. Zo wordt voorkomen dat wanneer het lokaal slecht gaat het hele gezin plots werkloos is (Massey a.o., 1993). Vooral mensen die verwachten ooit terug te keren naar het land van herkomst maken geld over naar het thuisfront. Op deze wijze wordt de sociale status van degene die vertrokken is toch in stand gehouden ook al is diegene voor lange tijd niet aanwezig. Het geld wordt vooral besteed aan onroerend goed en het onderhouden van de familie (Sana, 2005). Volgens de theorie van familiemigratie spelen zaken als arbeidskansen voor de partner, kinderopvang en opleidingsmogelijkheden mee in de beslissing over een eventuele gezinsmigratie (Mincer, 1978).

Een andere belangrijke factor die meespeelt bij de beslissing om al dan niet te migreren is het hebben van een netwerk. Verschillende auteurs hebben dan ook op het belang van netwerken gewezen in het bestemmingsland. MacDonald heeft het bijvoorbeeld over 'ketenmigratie' (MacDonald, 1964). Wanneer zich in het bestemmingsland pioniersmigranten hebben gevestigd is op te merken dat er veelal migranten uit dezelfde regio als de pioniersmigranten volgen. Tilly (1990) spreekt zelfs niet meer van personen die migreren maar van netwerken.

Deze netwerken zijn vooral van belang met betrekking tot de arbeids- en leefomstandigheden omdat ze belangrijke functies hebben zoals het voorzien in financiële ondersteuning in de overgangperiode van het migreren. Maar ze bieden ook psychologische ondersteuning bij het wennen aan de nieuwe cultuur en hulp bij het zoeken van werk en woonruimte. De kosten die gepaard gaan met de migratie worden hierdoor ook geminimaliseerd (Choldin, 1973).

Volgens Portes en Rumbaut komt een netwerk tot stand doordat anderen zien dat eerdere migranten succes hebben en zij weer informatie verschaffen waardoor anderen ook besluiten te vertrekken. Het bestaan van het netwerk houdt zichzelf dus in stand. Uiteindelijk wordt het immigratieproces een gewoonte en de reden waarom de eerste migranten vertrokken kan veranderen. Familiehereniging is een belangrijke factor maar ook het ontplooiën van de eigen kansen kan een reden zijn om te vertrekken (Portes & Rumbaut, 2006).

Een belangrijke toevoeging die Portes en Rumbaut aanhalen is dat een netwerk niet alleen tussen migranten en hun familieleden en vriendenkring bestaat maar ook tussen immigranten en hun werkgevers. Werkgevers vragen namelijk ook aan hun werknemers of zij nog mensen kennen die ook voor hen zouden willen komen werken. Hierdoor ontstaan eveneens belangrijke netwerken voor het op gang houden van de stroom immigranten (Portes & Rumbaut, 2006).

Een theorie die relevante raakvlakken heeft met de netwerktheorie is de *social capital theory*. De term 'sociaal kapitaal' werd voor het eerst gebruikt door de economiedeskundige Loury (1977). Hij wilde met deze term lastig definieerbare elementen aanduiden die aanwezig zijn in het gezin en de maatschappij die bijdragen aan de sociale ontwikkeling van jonge mensen. Een belangrijk kenmerk van sociaal kapitaal is dat het toegang kan bieden tot andere vormen van kapitaal zoals financieel kapitaal (Palloni a.o., 2001).

Later plaatste Bourdieu (1985) het concept in een bredere maatschappelijke context. Hij verwoordt sociaal kapitaal als volgt: sociaal kapitaal is het geheel van potentiële en actuele bronnen die verbonden zijn met een bestendig netwerk van min of meer geïnstitutionaliseerde relaties van wederzijdse vertrouwdheid of erkenning (Bourdieu, 1985, p. 248.)

Relaties of netwerken kunnen dus gerekend worden tot sociaal kapitaal. Sociale netwerken ontstaan niet zomaar en moeten ontwikkeld worden door investeringen in (groeps)relaties (Portes, 1998). Migrantennetwerken verbinden migranten, voormalige migranten en mensen die geen migrant zijn via vriendschappen, familiebanden en een gedeelde afkomst. Zoals hierboven aangegeven faciliteren migrantennetwerken omstandigheden waardoor anderen ook migreren. Dit komt omdat de kosten laag gehouden kunnen worden en de netwerken op

diverse vlakken steun bieden aan migranten. Een connectie met een migrant kan het sociaal kapitaal van iemand verbeteren aangezien er toegang mogelijk is tot financieel kapitaal in de vorm van hogere lonen. Hogere inkomsten bieden weer de mogelijkheid om te sparen en het thuisfront financieel te ondersteunen (Palloni a.o., 2001).

Migranten ervaren veelal een afname in de waarde van de status die ze hadden in het land van herkomst wanneer ze in het bestemmingsland komen. Deze afname in sociale status kan plaatsvinden op diverse terreinen zoals het accepteren van een baan onder het genoten opleidingsniveau. Het niet spreken van de taal van het bestemmingsland of het niet spreken van het Engels kan in sommige gevallen ervoor zorgen dat men in de laagste sector van de arbeidsmarkt terecht komt en doorgroeimogelijkheden beperkt zijn (Sana, 2005). Het inkomen wat hiermee gepaard gaat is vaak lager dan wanneer ze wel de taal van het bestemmingsland zouden spreken. Door dit lage inkomen komen de migranten vanzelfsprekend in een lagere positie op de woningmarkt terecht. De wooncondities van migranten zijn een goede afspiegeling van het verlies van sociale status. Velen kunnen het niet veroorloven om een woning te huren of te kopen gelijk aan wat ze in het thuisland gewend waren.

Ook verliezen veel migranten het idee deel uit te maken van de samenleving. Door de visie van de samenleving op migranten hebben zij het soms nog moeilijker door discriminatie en het gevoel niet welkom te zijn (Sana, 2005). Bij migratie komen nagenoeg altijd gevoelens van uitsluiting en vervreemding naar boven. Als migrant moet de eigen taal en cultuur voor een groot deel achterlaten worden maar tegelijkertijd worden de taal en cultuur van het bestemmingsland niet begrepen. Daarbij komt dat de sociale status en positie die een migrant had in het thuisland niet automatisch in het bestemmingsland van toepassing zijn.

Niet alleen de sociale status is van belang bij het bepalen van iemands positie in de samenleving ook het opgebouwde 'kapitaal' speelt een rol. De eigen vaardigheden van mensen is van belang wanneer mensen migreren naar een ander land. Het is waarschijnlijk een belangrijke indicator voor hoe mensen met problemen omgaan. Een theorie die hier specifiek op ingaat is de *human capital theory*. Deze theorie kreeg voor het eerst vorm door een artikel van de hand van Schultz (1961). Hij stelde dat vaardigheden en educatie vormen van kapitaal zijn. Hij noemde dit specifiek human capital, vrij vertaald 'menselijk kapitaal'. Educatie zou volgens hem gezien moeten worden als een investering die economische voordelen op zou moeten leveren voor zowel de maatschappij als het individu. In de jaren

daarna volgden vele studie over dit onderwerp en de meest invloedrijke daarvan is de studie *Human Capital - A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education* van Becker uit 1964. In deze studie wordt voor het eerst gekeken naar de gevolgen van het investeren in het menselijk kapitaal. Hij toonde aan dat vanuit economisch oogpunt investeren in educatie van levensbelang is voor individuen om makkelijker mee te komen op de arbeidsmarkt.

Deze theorie ziet migratie ook als een investering het eigen kapitaal. Deze denkrichting werd voor het eerst door Sjaastad geïntroduceerd (1962). Mensen zijn geneigd te migreren wanneer het inkomen wat verdiend kan worden in het bestemmingsland meer is dan de kosten om te migreren maar ook het inkomen wat anders verdiend zou worden in het land van herkomst. Op deze wijze kan migratie gezien worden als een investering om een beter inkomen te generen en meer kansen te creëren op andere vlakken wanneer dit niet mogelijk is in het herkomstland.

Wat betreft de organisaties die in een land aanwezig zijn voor en door immigranten biedt de *institutional theory* (Massey a.o., 1993) belangrijke inzichten. Deze theorie stelt dat zodra de migratiestroom richting een land op gang is gekomen er net zo snel legale als illegale organisaties ontstaan in het bestemmingsland die zich specifiek richten op de nieuwe groep immigranten. De illegale organisaties houden zich bijvoorbeeld bezig met het verstrekken van papieren aan illegalen tegen hoge prijzen of bijvoorbeeld het runnen van malafide uitzendbureaus waarbij de werknemers uitgebuit worden. Humanitaire organisaties helpen deze immigranten vaak op het gebied van juridisch advies, diverse sociale voorzieningen, inschrijvingen en soms zelfs onderdak. Na verloop van tijd worden het institutioneel gezien stabiele organisaties en weten immigranten, bedrijven en andere organisaties hen vaak eenvoudig te vinden. Het feit dat deze voorzieningen bestaan kan een gegeven zijn voor nieuwe immigranten om juist voor dat land te kiezen omdat sociaal kapitaal waar deze organisaties onder vallen van belang zijn hoe gemakkelijk een immigrant ergens kan blijven of niet. Deze organisaties zetten zich vaak in voor de belangen van minderheden en zijn vaak tegen het inbinden van het immigrantenbeleid (Massey a.o., 1993).

Uit de bovenstaande literatuur blijkt dat mensen vanwege diverse redenen besluiten te migreren en dat er diverse factoren aan te wijzen zijn voor het al dan niet ontstaan van problemen in het gastland. De vraag is met welke migratiereden(en) de recente Portugese

immigranten Nederland binnenkomen en met welke problemen op zowel het leef- als het werkgebied deze immigranten vervolgens te maken krijgen tijdens hun verblijf in Nederland.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

Wat voor migratieredenen zien we en met welke hulpvragen en knelpunten met betrekking tot de arbeids- en leefomstandigheden komen de Portugese immigranten die sedert vijf jaar in Nederland verblijven in aanraking?

Deze hoofdvraag is uitgesplitst in vier deelvragen:

1. Welke knelpunten en hulpvragen zijn er met betrekking tot de arbeids- en leefomstandigheden van immigranten en hoe kunnen de verschillen in arbeids- en leefomstandigheden verklaard worden?
2. Van welke hulpbronnen maken de immigranten gebruik in Nederland en waarom?
3. Waarom is er gekozen voor Nederland als bestemmingsland?
4. Hoe betrouwbaar zijn de officiële Nederlandse statistieken inzake de recente migratie van Portugezen?

Hieronder wordt kort toegelicht wat er onder de centrale begrippen in de onderzoeksvragen verstaan wordt.

Recente Portugese immigranten: onder ‘recente Portugese immigranten’ worden Portugese immigranten verstaan die in afgelopen vijf jaar naar Nederland zijn gekomen. De grens van vijf jaar wordt niet strikt toegepast. Mensen die hier iets langer dan vijf jaar verblijven worden ook tot de onderzoeksgroep gerekend.

Knelpunten: Punten waar verandering van ontwikkeling optreedt met betrekking tot de arbeids- en leefomstandigheden in Nederland.

Hulpvragen: Vraag die specifiek een vorm van hulp behelst met betrekking tot de arbeids- en leefomstandigheden in Nederland.

Arbeidsomstandigheden: De werkomstandigheden waaronder de Portugese immigranten te werk worden gesteld in Nederland. Het vastgelegde probleem in eigen bewoording door de persoon met het probleem omschreven.

Leefomstandigheden: De omstandigheden waarin de Portugese immigranten dagelijks hun leven doorbrengen waar zij woonachtig zijn.

Hulpbronnen: Plekken of mensen waaraan men hulp kan vragen. Bronnen die hulp opleveren met betrekking tot de knelpunten en hulpvragen.

Methode

Design

Het design wat toegepast is in dit onderzoek is explorierend en kwalitatief van aard omdat er voorheen nauwelijks onderzoek gedaan is naar Portugese immigranten in Nederland. Een belangrijk doel van dit onderzoek is om achter de beweegredenen en belevingen van de Portugese immigranten te komen met betrekking tot de onderzoeksvragen. Dit kan het beste onderzocht worden met interviews als methode voor de dataverzameling. Het gaat om de interpretatie en de betekenis die de respondenten geven aan de onderwerpen die in de interviews aan bod komen.

Respondenten

De onderzoekspopulatie bestaat uit Portugese immigranten die in de afgelopen vijf jaar naar Nederland zijn gekomen. Er zijn geen vaste categorieën aangehouden wat betreft leeftijd, sekse of opleidingsniveau. De samenstelling van de populatie was voor aanvang van het onderzoek onduidelijk en dus konden er geen representatieve categorieën gemaakt worden voor dit onderzoek. Er zijn in totaal 23 interviews afgenomen. De geïnterviewde respondenten variëren in leeftijd van 24 tot 42 jaar. Er zijn vier vrouwen en elf mannen geïnterviewd. Hun hoogst genoten opleiding loopt uiteen van basisschool tot universiteit. Het verblijf varieert van drie maanden tot acht jaar. Het overgrote deel van de groep kwam alleen naar Nederland. Er is één stel onder de respondenten en twee gezinnen waarbij eerst de man naar Nederland is gekomen en naderhand pas de vrouwen en de kinderen. De situaties waarin de respondenten zich bevinden verschilt ook aanzienlijk. Zo zijn er dakloze respondenten, respondenten met een goede baan, werkloze respondenten en respondenten die via een uitzendbureau werkten. De interviews zijn op diverse locaties in Nederland afgenomen waaronder; Amsterdam, Schiedam, Groningen, Oost-Souburg en Rotterdam.

Ook behoren er zogenaamde sleutelfiguren tot de respondenten. Zij zijn weliswaar zelf geen recente Portugese immigrant maar zij kunnen veel informatie geven over de situatie van de migranten omdat zij wel veel met hen te maken krijgen. Er zijn acht sleutelfiguren geïnterviewd waarvan zes vrouwen en twee mannen. De sleutelfiguren zijn afkomstig van diverse maatschappelijke instanties en bedrijven, die hulp verlenen aan Portugese migranten. De Portugees sprekende medewerkster van de opdrachtgever Lize is ook geïnterviewd.

De sleutelfiguren zijn van Nederlandse, Portugese en Kaapverdiaanse afkomst. In de Kaapverdiaanse gemeenschap wordt ook Portugees gesproken waardoor deze sleutelfiguren ook benaderd worden door Portugese immigranten. Er is ook een sleutelfiguur benaderd van een groot detacheringsbedrijf in Rilland. De organisaties waarvan sleutelfiguren geïnterviewd zijn betreffen Portugese of Portugees sprekende belangenorganisaties, maar ook een uitzendbureau en een hulpinstantie voor daklozen. Ook is er later in het onderzoek bewust gekozen voor een bezoek aan Groningen omdat dit een aparte locatie is in Nederland met de Eemshaven waar veel Portugezen werken.

Dataverzameling

De data is verzameld in de periode van 28 maart 2012 tot 9 mei 2012. De dataverzameling heeft plaatsgevonden door middel van interviews. De interviews zijn zoveel mogelijk als de omstandigheden het toelieten opgenomen met een voicerecorder. De interviews zijn bij de respondenten zoveel mogelijk thuis afgenomen zodat de respondent in een vertrouwde omgeving zijn of haar verhaal kon doen. Bij één respondent was dit niet mogelijk. Het interview is in dit geval afgenomen in een café. Een aantal respondenten is op het kantoor van een sleutelfiguur van de desbetreffende instelling geïnterviewd omdat zij op dat moment per toeval aanwezig waren. De interviews met de sleutelfiguren zijn veelal bij hen op kantoor of op locatie afgenomen. Bij drie interviews met de sleutelfiguren was het niet mogelijk om het interview op te nemen. In deze gevallen is er na het interview zodra de gelegenheid zich voordeed de verkregen informatie aan de hand van de topiclijst voor de sleutelfiguren uitgetypt.

Om storende effecten in de interviews uit te sluiten is gebruik gemaakt van een topiclijst zodat in elk interview dezelfde onderwerpen aan bod zouden komen. Ook is er op gelet welke invloed mensen in de omgeving van de interviews zouden kunnen hebben. Om deze reden is er zoveel mogelijk geïnterviewd zonder andere personen in de omgeving. Ook is er rekening gehouden vanuit welke achtergrond een respondent of sleutelfiguur sprak.

Meetinstrumenten

De meetinstrumenten bestaan uit drie verschillende topiclijsten. Er is een topiclijst voor zowel de Nederlands- als de Engelssprekende respondenten. Voor de respondenten die Portugees spraken en waarbij de vragen en antwoorden vertaald werden door een tolk is de Nederlandse topiclijst aangehouden omdat de sleutelfiguren die als tolk fungeerden Nederlands spraken. Er was een aparte topiclijst opgesteld voor de sleutelfiguren.

De concepten bij de respondenten zijn achtereenvolgens de achtergrondgegevens, de keuze voor Nederland, de arbeidsomstandigheden in Nederland, de leefomstandigheden in Nederland, de sociale zekerheid, de hulpbronnen in Nederland, wat was het grootste obstakel om te overkomen, het aantal Portugese immigranten en een afsluitende vraag of de respondent nog vragen had of iets had toe te voegen. Bij de Engelstalige respondenten werden dezelfde concepten gebruikt maar dan vertaald van het Nederlands naar het Engels.

Bij de sleutelfiguren werden de volgende concepten gebruikt; de achtergrondgegevens, de beweegredenen van de Portugese immigranten, de arbeidsomstandigheden in Nederland, de leefomstandigheden in Nederland, de hulpbronnen in Nederland, het aantal Portugese immigranten en de eigen aanvulling.

Aan de hand van de topics zijn voor de respondenten en de sleutelfiguren vragen opgesteld per topic. De topiclijsten zijn als bijlage te vinden.

Data-analyse

De interviews zijn allemaal uitgetypt en daarna in het programma NVivo ingeladen om te analyseren. De stappen die bij het analyseplan zijn aangehouden zijn het open coderen, het axiaal coderen en het selectief coderen.

Bij de eerste stap is per interview nagegaan welke fragmenten uit de interviews bij welke omschrijving of code zouden kunnen horen. Er zijn op een paar uitzonderingen na alleen hoofdcodes aangemaakt omdat er pas later gekeken wordt in een tweede analyseronde of er mogelijkwits codes samengevoegd kunnen worden of dat sommige codes beter een subcode kunnen vormen bij een hoofdcodes. Bij het axiaal coderen lag de focus op het eventueel samenvoegen of verwijderen van codes. In deze fase zijn er vooral codes toegevoegd als subcodes aan hoofdcodes. Door het gebruik van deze clusters wordt de data overzichtelijker en duidelijker. Er zijn ook een aantal codes verwijderd. Dit is op basis gedaan van het feit dat

er maar één fragment bij deze code hoorde of dat de code helemaal geen verband had met andere codes of niet relevant was voor het beantwoorden van één van de onderzoeksvragen. De selectieve analyseronde staat vooral in het teken van structuren en het leggen van verbanden tussen de clusters. In deze fase waren de onderzoeksvragen en de literatuur de belangrijkste leidraad voor het zoeken naar verbanden tussen de afzonderlijke categorieën.

Resultaten

In dit gedeelte wordt de verkregen data inzichtelijk gemaakt aan de hand van de belangrijkste thema's die in de interviews naar voren zijn gekomen. Hierbij staat centraal wat de respondenten zelf het belangrijkste vinden.

De thema's die voor de respondenten een prominente rol vervullen zijn; de reden van de komst naar Nederland, concurrentieproblematiek, problemen met uitzendbureaus en bedrijven en de verbondenheid van de Portugees sprekende gemeenschap. Een aanvullend thema wat van belang is, is het inschrijven bij de gemeentelijke basisadministratie (GBA) of de immigratie- en naturalisatiedienst (IND).

De reden van de komst naar Nederland

Het eerste en tevens belangrijkste thema is de reden van de komst naar Nederland. Er is ook specifiek gevraagd aan de respondenten waarom ze naar Nederland zijn gekomen maar eigenlijk alle respondenten beginnen er zelf over of geven een uitgebreid verslag van de reden(en) van hun komst.

Er is een duidelijk verschil tussen de lager en de hoger opgeleiden wat betreft de opgetekende verhalen. Bij de eerste groep gaat het vaak om het op zoek gaan naar een beter leven, een toekomst kunnen bieden voor de kinderen of gewoon pure noodzaak om te kunnen overleven omdat de situatie in Portugal onhoudbaar is geworden. Het volgende citaat illustreert dit:

“Omdat mijn ex-man, hij speelde voetbal en de baas betaalde vier, zes maanden niet en op een dag hadden we niets meer. We hebben mijn huis in Portugal drie maanden niet betaald. Toen dachten we dat het beter zou zijn om te verhuizen omdat we geen geld meer hadden. We hebben twee dochters en de oudste gaat naar school, alles moet betaald worden maar we hebben geen geld meer.”

(Respondent 7)

De meeste lager opgeleiden zijn man en zijn hier alleen naartoe gekomen. Dit komt overeen met het dominante beeld over arbeidsmigranten. Er waren twee alleenstaande vrouwen met een kind naar Nederland gekomen en één vrouw was haar man met twee kinderen achterna gereisd.

Een meerderheid van deze groep respondenten geeft aan primair hier te komen vanwege de economische crisis. De sleutelfiguren bevestigen dit en geven allen aan dat de economische crisis de reden is dat veel lager opgeleide Portugezen naar Nederland komen.

Volgens een aantal sleutelfiguren hebben de mensen in Portugal soms schulden opgebouwd omdat het dagelijkse leven duurder wordt maar de lonen niet meegroeien. Ze hebben hoop dat het in Nederland beter zal gaan en dat ze een bestaan op kunnen bouwen of kunnen sparen zodat ze ooit terug kunnen naar Portugal. Ook horen ze soms van anderen dat er mensen nodig zijn in Nederland en dat het goed betaald of ze worden actief geworven in Portugal door uitzendbureaus. Er zijn uiteenlopende verhalen hoe de mensen naar Nederland zijn gekomen maar voor nagenoeg alle lager opgeleiden geldt dat ze hier zijn vanwege de crisis.

Voor de hoger opgeleiden is het veel meer een persoonlijke en professionele uitdaging. Deze groep is jong en ervaart belemmeringen in de doorgroeimogelijkheden in Portugal. Ook voor hen speelt de economische crisis een rol maar dit is niet de voornaamste reden om te migreren. Drie van hen geven aan geen baan te kunnen vinden of geen baan op het juiste niveau in hun werkveld in Portugal. Eén respondent komt hier omdat de master die hij wil volgen niet in Portugal gegeven wordt. Na de afronding van deze opleiding hoopt hij een baan te vinden in Nederland. Twee anderen hadden een goed betaalde baan in Portugal maar hadden toch het gevoel te willen vertrekken om ergens anders ervaring op te doen zoals de volgende respondent aangeeft:

“Ik had het gevoel weg te willen uit Portugal. Niet vanwege een specifieke reden, dus niet vanwege de economische situatie, niet vanwege de crisis, niets van dat alles, ik had zelfs een goede baan in Portugal. Maar ik heb erover nagedacht en uiteindelijk nam het gevoel toe om weg te willen.”

(Respondent 6)

Deze groep is waarschijnlijk in de minderheid aangezien ook veel hoger opgeleiden zonder baan zitten vanwege de crisis. Het bijzondere aan de hoger opgeleide respondenten die een baan hebben en toch migreren in een onzekere tijd is dat ze aangeven zich vooral Europees burger te voelen en het gevoel te hebben dat de grenzen voor hen openstaan en dat ze daarvan gebruik moeten maken. Zij geven aan dat de aanwezigheid van internet en de lage kosten om te vliegen het alleen maar makkelijker maakt om te migreren. Zij beseffen dat ze in een redelijke luxe positie verkeren omdat ze overal wel aan de slag kunnen vanwege hun hoge

opleiding in de ICT of de technische branche. De hoger opgeleiden die vertrokken omdat ze geen baan konden vinden in Portugal konden dan ook over het algemeen binnen een aantal weken aan de slag in Nederland op één uitzondering na. Deze respondent geeft aan dat ze denkt dat dit vooral met de taalbarrière te maken heeft. Deze respondent heeft een andere opleiding dan de andere respondenten. Hierin komt een duidelijk verschil naar voren hoe gemakkelijk het is per branche om aan het werk te komen in Nederland.

Concurrentieproblematiek

Het tweede thema wat onder de respondenten leeft is problemen. De hoger opgeleiden geven aan nauwelijks grote problemen te ervaren behalve het vinden van woonruimte. Dit is echter geen typisch probleem voor migranten. Het kan ook voor de Nederlandse bevolking een probleem zijn. De respondent die moeite heeft met het vinden van een baan kan als een uitzondering beschouwd worden in dit onderzoek, aangezien de andere vijf hoger opgeleiden binnen korte tijd wel een baan hadden gevonden.

In dit thema ligt de focus dan ook op de lager opgeleiden omdat zij over het algemeen veel meer en verschillende problemen tegenkomen dan de hoger opgeleiden.

Een opmerkelijk probleem wat enkele lager opgeleiden aangeven is dat ze concurrentie ervaren met andere bevolkingsgroepen die in Nederland werkzaam zijn. Het gaat dan voornamelijk om Polen. Dit komt omdat zij net als de Portugezen in dezelfde bedrijfstakken werkzaam zijn zoals de bloementeelt, de bouw en laswerk. De Polen zijn hier in grotere aantallen dan de Portugezen wat eraan bijdraagt dat de Portugezen dreiging ervaren wat betreft hun banen. Eén respondent omschrijft haar mening over anderen die net als haar in dezelfde branche in Nederland aan het werk willen als volgt:

“Ik denk dat ze de deuren moeten sluiten en nee zeggen. Alleen de Europese mensen maar als ze binnen één, twee of maximaal drie maanden geen werk vinden dan moeten ze terug naar hun land van herkomst omdat ze nu mijn werk afpakken. Want nu zit op het moment thuis en een illegaal heeft nu mijn werk. Ja. En ik moet nu geld krijgen van het UWV. En ik vind dat dit een probleem is, een groot probleem nu.”

(Respondent 7)

Het is een gevoel van dreiging wat vooral voorkomt bij lager opgeleiden die werken in bedrijfstakken waar veel concurrentie is met andere lager opgeleide mensen en bevolkingsgroepen. De hoger opgeleiden hebben hier geen last van omdat zij een veel specifiekere opleiding hebben gevolgd.

Problemen met uitzendbureaus en bedrijven

Een ander probleem wat wordt aangehaald door de lager opgeleide respondenten is het probleem met malafide uitzendbureaus en het gesjoemel van de administratie bij grote bedrijven. Minstens vijf respondenten geven aan op diverse wijzen te maken te hebben gehad met dubieuze praktijken van uitzendbureaus of bedrijven. Bijna alle sleutelfiguren geven aan deze problematiek te zien bij deze groep immigranten. De problemen variëren van te weinig loon uitkeren, geld inhouden voor sociale lasten die vervolgens niet uitbetaald worden en het achterhouden van belangrijke documenten. De volgende sleutelfiguur illustreert dit met een voorbeeld:

“Ze had niets, want normaal als je WW gaat aanvragen, vragen ze ook van, je salarisspecificatie, of je, waar ontvang je salaris, welke bank, weet je, dan kan je het laten zien, drie maanden. Maar zij kon het niet laten want ze had, want zelfs die salarisspecificaties van haar, die ging naar die uitzendbureau, die hield het in.”

(Sleutelfiguur 1)

Soms zijn de werknemers zich ook niet bewust van het misbruik dat van hen wordt gemaakt. Ze spreken in beperkte mate de Nederlandse taal en moeten soms toch Nederlandse contracten tekenen waarvan ze geen idee hebben wat erin vermeld staat. Taal blijkt keer op keer een struikelblok te zijn voor de lager opgeleiden. Ook weten ze vaak niet dat het geld wat wordt ingehouden voor bijvoorbeeld een zorgverzekering daar niet aan wordt besteed omdat ze bij ziekte een aantal dagen naar huis worden gestuurd door de werkgever. Pas wanneer ze zelf een keer bij een huisarts een afspraak hebben komen ze erachter dat ze niet verzekerd zijn. In een enkel geval krijgen ze na veel moeite hun geld terug maar vaak zien ze er niets meer van. Enkele respondenten voelen zich in dit opzicht alleen gelaten en te weinig ondersteund door de overheid. Dit geldt bijvoorbeeld voor twee dakloze respondenten die mede door de

meegemaakte misstanden bij hun werkgevers aan lager wal zijn geraakt. Ze hebben het gevoel dat niemand ze helpt en dat ze niets kunnen doen om hun situatie te verbeteren.

Anderzijds lijkt een aantal respondenten er vrede mee te hebben dat hun situatie zo in elkaar zit. Ze klagen niet want ze weten dat ze dan vroeg of laat worden weggestuurd. Dit is vooral het geval bij de grotere bouwprojecten. De toestroom van werknemers is vrij groot waardoor ze voor hun gevoel gemakkelijk ingewisseld kunnen worden. En ze verdienen vele malen meer dan in Portugal ooit mogelijk zou zijn waardoor ze weinig reden zien tot klagen. Ze houden ook niet altijd goed hun eigen administratie bij. Een sleutelfiguur geeft aan dat het daarom erg moeilijk te controleren is of de cao wel wordt nageleefd. Iets wat voor de organisatie waarvoor zij werkt een speerpunt is om oneerlijke concurrentie tegen te gaan.

Het loonstrookje klopt negen van de tien keer niet maar als ze het zelf niet bijhouden zie het dan nog maar eens te controleren. En de Portugezen stralen meer een houding uit dat ze het wel prima vinden. Ze hebben werk dus waarom zouden ze klagen.

(Sleutelfiguur 5-6)

De verbondenheid van de Portugese gemeenschap

Een thema wat vooral door de sleutelfiguren en een aantal respondenten wordt aangehaald is de verbondenheid van de Portugese gemeenschap. Deze verbondenheid geldt zowel in Nederland als tussen Nederland en Portugal. De respondenten houden vrienden en familieleden op de hoogte van hun situatie en deze verhalen worden plaatselijk in Portugal verspreid. Ook leggen Portugezen in Portugal soms contact met Portugese instanties in Nederland waarvan ze gehoord hebben om te informeren hoe de arbeidsmarkt er op het moment aan toe is en of ze wellicht kunnen migreren. Deze vorm van informatieverspreiding genereert op den duur weer nieuwe immigranten.

De verbondenheid in Nederland breidt zich uit over de gehele Portugees sprekende gemeenschap en heeft weer andere functies. De sleutelfiguren zien veel soorten problemen voorbij komen bij wederom de lager opgeleide Portugese migranten. Ze geven aan dat de Portugese gemeenschap een grote rol speelt in het vinden van mogelijke oplossingen. Er wordt druk genetwerkt omdat iedereen wel weer iemand kent die iets kan betekenen. Dit netwerk is in feite de belangrijkste hulpbron voor deze mensen in Nederland. Vaak wordt

geprobeerd in en via de gemeenschap een tijdelijke oplossing te vinden waardoor de desbetreffende persoon weer net iets meer tijd heeft om alles op de rit te krijgen.

“In de eigen netwerk te zoeken van ja, kan je dan een baan voor deze zoeken, hij heeft geen baan en vaker euh ... dan hebben ze dan wat te verdienen, in de tussentijd komt rust in de tent. In het gezin komt een beetje rust dan hebben ze dan euh, werk, die vrouw heeft werk en dan euh, en dan heeft ze dan tijd dat die man ook iets kan zoeken.”

(Sleutelfiguur 2)

De intensieve verbondenheid hangt volgens een aantal sleutelfiguren ook samen met het feit dat de mensen hier koste wat kost willen blijven en ze elkaar hierbij willen helpen. Als iemand uit de gemeenschap succes heeft in Nederland probeert diegene anderen vaak ook weer verder te helpen. De meesten hebben ook sterk het idee dat het hier beter is dan in Portugal en proberen alles te doen wat in hun macht ligt zoals een dakloze respondent ook aangeeft:

“Ik wil hier blijven. Ik blijf het proberen, alles om hier te kunnen blijven.”

(Respondent 9)

Pas wanneer de situatie echt uitzichtloos is geworden keren sommige mensen weer terug naar Portugal. Eén organisatie helpt hen daarbij door in sommige gevallen een vliegticket aan te bieden en te adviseren terug te gaan naar Portugal. Dit gebeurt eigenlijk pas wanneer de mensen helemaal vast zitten in hun situatie waarbij teruggaan nog een laatste optie is aangezien de familie vaak nog in Portugal woont en voor enige ondersteuning zou kunnen zorgen.

Er is echter één respondent die juist heel duidelijk aangeeft geen contact te willen met andere Portugezen. Ze komt regelmatig bij de Portugese instantie in haar woonplaats maar ook daar zoekt ze weinig contact met anderen. Ze geeft aan dat ze zich zo opstelt tegenover landgenoten omdat ze hen ziet als profiteurs. Ze is bang dat als zij hen eenmaal bij haar thuis heeft uitgenodigd ze te pas en te onpas voor haar deur staan met problemen of zelfs inbreken wanneer ze naar Portugal is met haar gezin.

Inschrijven

Dit thema is van belang omdat het tamelijk onduidelijk is hoe groot de Portugese populatie is in Nederland. Vanwege deze reden is de respondenten gevraagd of ze zich hebben ingeschreven en waar ze zich hebben ingeschreven. De resultaten laten weer een duidelijk verschil zien tussen de hoger en de lager opgeleide Portugezen. De hoger opgeleiden waren alle zes ingeschreven bij de gemeentelijke basisadministratie en minstens drie van hen hebben ook een stempel in hun paspoort van de IND. Bij de lager opgeleiden is het beeld minder eenduidig. Twee respondenten zijn ingeschreven bij de GBA waarvan één ook bij de IND. Deze twee respondenten hebben een eigen huis en werk. De twee daklozen respondenten zeggen nergens meer ingeschreven te staan. Van één van hen is dit zeker, de ander weet niet precies of hij nog ingeschreven staat op zijn oude adres omdat hij wel in aanmerking komt voor een pasje voor de daklozenopvang. Om aanspraak te kunnen maken op deze pas moet iemand minstens drie jaar of langer ingeschreven staan bij de gemeente Rotterdam. Hieruit is af te leiden dat deze respondent ooit dus wel een periode van drie jaar of langer ingeschreven moet zijn geweest of nog steeds ingeschreven staat. De respondenten die bij de grote bouwprojecten werken in de Eemshaven en bij het uitzendbureau geven aan helemaal niet ingeschreven te worden omdat het teveel werk is voor de werkgevers om alle in- en uitschrijvingen bij te houden van alle werknemers. Dit is ook aangegeven door meerdere sleutelfiguren zoals het volgende citaat aangeeft:

“Ze worden allemaal niet ingeschreven, de werknemers die werkzaam zijn in de Eemshaven. Het zou zeker moeten maar dat kost gewoon teveel werk denk ik voor de bedrijven. En ze moeten dan ook weer uitgeschreven worden wanneer ze vertrekken. Dat kost heel veel tijd dus dat doen ze ook niet. Ze weten dat ze op den duur toch weer weggaan dus de bedrijven nemen de moeite er niet voor.”

(Sleutelfiguur 5-6)

Analyse & conclusie

Met de beschrijving van de resultaten is het mogelijk om een antwoord te geven op de onderzoeksvragen. Daarnaast wordt de gevonden informatie tevens geïnterpreteerd in het licht van de besproken literatuur.

De analyse van deze deelvraag wordt apart voor de arbeids- en de leefomstandigheden weergegeven. Op beide terreinen zijn verschillende knelpunten en hulpvragen naar voren gekomen.

Bij de knelpunten omtrent de arbeidsomstandigheden kan er een onderscheid gemaakt worden tussen de hoger en de lager opgeleide Portugezen. De hoger opgeleiden met baan ervaren op dit gebied nauwelijks knelpunten of hulpvragen ten opzichte van de lager opgeleiden. Ze zijn overwegend universitair geschoold wat vaak leidt tot een goed betaalde functie in een internationaal bedrijf, waardoor er ook nauwelijks taalproblemen ontstaan. De gangbare taal op de werkvloer is Engels en de meeste hoger opgeleiden beheersen deze taal goed tot zeer goed.

De lager opgeleiden ervaren veel meer knelpunten met de arbeidsomstandigheden. Hier speelt de taal een belangrijke rol als obstakel. De lager opgeleiden spreken vaak gebrekkig Engels en over het algemeen geen Nederlands. Dit leidt bijvoorbeeld tot problemen met contracten die in het Nederlands zijn opgesteld. Een specifiek knelpunt voor de lager opgeleiden zijn de problemen met uitzendbureaus en bedrijven die Portugezen in dienst nemen. Een aantal veel voorkomende problemen zijn het niet voldoende uitbetalen van het salaris, het achterhouden van belangrijke formulieren zoals loonstroken die van de werknemers zelf zijn en het sjoemelen met sociale premies. De hulpvragen die deze mensen hebben komen vaak voort uit deze knelpunten omdat ze zelf niet weten hoe deze opgelost kunnen worden. Dit heeft ook weer te maken met de taalbarrière en zo blijven deze mensen vastzitten in een vicieuze cirkel van het afhankelijk zijn van de uitzendbureaus of bedrijven waarvoor ze werken. Deze bedrijven maken ook misbruik van de kwetsbare positie waarin de werknemers verkeren.

Bij de leefomstandigheden zien we eenzelfde beeld als bij de arbeidsomstandigheden; de hoger opgeleiden met baan ervaren veel minder problemen dan de lager opgeleiden. Dit volgt logisch voort uit de arbeidsomstandigheden. Als deze in orde zijn en men heeft de zekerheid van een vaste baan en een goed salaris dan is de kans ook zeer groot dat de woning en de buurt waarin men woont ook goed is. Dit is het geval met de hoger opgeleiden in dit

onderzoek; alle respondenten beschikten over een goede woning met voldoende ruimte. Het enige knelpunt is dat de meesten liever dichterbij het centrum willen wonen maar dit is vaak niet mogelijk door de hoge prijzen en het tekort aan woningen in die buurten.

De lager opgeleiden wonen over het algemeen in slechtere buurten en woningen. Sommigen verhuizen in korte tijd door heel Nederland om 'mee te gaan' met het werk wat ze aangeboden krijgen door hun werkgever of uitzendbureau. Woningen worden ook door werkgevers of uitzendbureaus aangeboden waar dan vervolgens geld voor wordt ingehouden van het loon.

De Portugese werknemers die in dienst zijn van grote bedrijven voor bouwprojecten worden veelal met meerderen in een woning ondergebracht. Hiervoor worden soms recreatieparken gebruikt bij gebrek aan voldoende woningen, maar deze woningen zijn overwegend redelijk in orde. Het verschilt bij de lager opgeleiden dus per sector en werkgever in welke woonomstandigheden men terecht kan komen. Vaak zijn de werknemers die bij een groot bouwproject beter af wat betreft woonomstandigheden dan werknemers die een woning aangeboden krijgen via een kleiner bedrijf of uitzendbureau.

Het verschil in de mate van problematiek op zowel op het vlak van de arbeids- als de leefomstandigheden kan deels verklaard worden met de *human capital theory* en de *social capital theory*. De *human capital theory* stelt dat vaardigheden en educatie vormen van kapitaal zijn (Schultz, 1961). Educatie zou volgens hem gezien moeten worden als een investering die economische voordelen op zou moeten leveren voor zowel de maatschappij als het individu. In dit opzicht hebben de hoger opgeleide Portugezen dus een voorsprong wat betreft kapitaal ten opzichte van de lager opgeleiden. Zij hebben meer vaardigheden ontwikkeld en een hogere vorm van educatie behaald waardoor ze een hogere financiële status kunnen verwerven. Hieruit volgt dat ze meer kans maken op een goede baan en het bijbehorende salaris. Dit leidt weer tot gunstigere leefomstandigheden waardoor ze ook minder tegen problemen aan zullen lopen.

De *social capital theory* gaat er vanuit dat lastig definieerbare elementen die aanwezig zijn in het gezin en de maatschappij bijdragen aan de sociale ontwikkeling van jonge mensen Loury (1977). Een belangrijk kenmerk van sociaal kapitaal is dat het toegang kan bieden tot andere vormen van kapitaal zoals financieel kapitaal (Palloni a.o., 2001). De hoger opgeleiden in het onderzoek hebben allen een universitaire achtergrond. De lager opgeleiden in het onderzoek geen van allen en hebben meestal alleen de basisschool afgerond. De omgeving en het gezin

waar men opgroeit heeft dus veel invloed op de ontwikkeling van een persoon. Het kan een groot verschil maken over hoeveel en wat voor sociaal kapitaal men beschikt.

Van welke hulpbronnen maken de immigranten gebruik in Nederland en waarom?

Het gebruik van de hulpbronnen in Nederland verschilt naar hoger en lager opgeleide Portugezen. De hoger opgeleiden met baan maken vooral gebruik van collega's, vrienden en het expatcenter. Het expatcenter verschaft de eerste nodige informatie bij de aankomst in Nederland. Collega's en vrienden worden vooral geraadpleegd voor hulpvragen die men later tegenkomt tijdens het verblijf in Nederland. Dit kan bijvoorbeeld een vraag zijn over het regelen van een zorgverzekering. Deze respondenten zijn vaak werkzaam in een bedrijf waarin veel internationale collega's werken die hetzelfde hebben doorgemaakt. Vanwege deze reden vormt dit een goede hulpbron voor deze groep. Officiële verenigingen of instanties worden nauwelijks gebruikt voor hulpvragen. Ze komen daar vooral voor ontspanning en het ontmoeten van vrienden maar het speelt geen rol van betekenis in de hulpbronnen.

De lager opgeleiden maken wel veel gebruik van Portugese verenigingen en instanties. Dit komt omdat zij nogal eens de Nederlandse en de Engelse taal niet spreken en bij deze instanties mensen aanwezig zijn die voor hen brieven kunnen vertalen en hulp kunnen bieden bij het invullen van papieren. In de *institutional theory* zien we ook dat immigranten de weg naar de instituties goed weten te vinden omdat het na verloop van tijd officiële instanties zijn geworden (Massey a.o., 1993). Portugezen komen al vrij lang naar Nederland en Nederland kent ook een rijke Portugese en Portugees sprekende gemeenschap. Er zijn dus al geïnstitutionaliseerde organisaties aanwezig die men gemakkelijk kan vinden. De respondenten komen er eigenlijk nooit in het begin wanneer ze in Nederland wonen maar pas wanneer er problemen zijn ontstaan. Ook maken zij veel gebruik van het Portugees sprekende netwerk in Nederland. Dit vinden we terug bij Choldin in de netwerktheorie (1973). Deze netwerken zijn van belang voor de arbeids- en leefomstandigheden omdat ze dienen als ondersteuning ten tijde van het migratieproces maar ook als er later problemen ontstaan. Binnen het netwerk kunnen zij gebruik maken van de eigen taal en buiten de officiële (gemeentelijke) instanties om op zoek gaan naar een baan of een huis. Vaak gaat dit sneller en eenvoudiger voor hen dan hup te zoeken bij instanties waar ze niets van begrijpen. Ze zijn voor de toegang tot deze instanties veelal afhankelijk van de maatschappelijk werkers en dit neemt veel tijd in beslag. Hulp zoeken binnen en via het Portugees of Portugees sprekende netwerk kan dan een welkome uitkomst bieden.

Waarom is er gekozen voor Nederland als bestemmingsland?

In het antwoord op deze vraag wordt ook een onderscheid gemaakt tussen de hoger en de lager opgeleide Portugezen omdat er grote verschillen tussen deze groepen zijn. Voor de lager opgeleiden is de keuze om naar Nederland te komen veelal gemaakt omdat ze werk zoeken, een betere toekomst op willen bouwen en soms omdat de situatie in Portugal onhoudbaar is geworden. Hier speelt vooral de economische crisis een rol, er is nauwelijks werk meer in Portugal en dus trekken de mensen naar andere landen waar wel nog werk te vinden is. Dit is een klassieke verklaring die we terug vinden in de neoklassieke (economische) macrotheorie. De neoklassieke macrotheorie gaat er vanuit dat de migratiestromen zich richting het land begeven waar er een overvloed is aan werkgelegenheid (Massey a.o, 1993; Van de Kaa, 1996). Dit is echter niet de enige theorie die een rol van betekenis speelt in de verklaring waarom deze groep naar Nederland komt. De beslissing om te migreren is niet altijd een individuele keuze. Dit geldt zeker voor families maar ook voor individuen die in het buitenland gaan werken om de familie-inkomsten te spreiden en geld overmaken naar het thuisfront. Migratie is op deze wijze eerder een tactische zet om de risico's te spreiden en zoveel mogelijk inkomen te vergaren. Dit is wat de *new economics of labour migration* theorie zegt over migratie en daarmee vormt deze theorie een belangrijke aanvulling op de neoklassieke macrotheorie (Stark & Bloom, 1985; Stark, 1991).

Voor de hoger opgeleiden is het migreren een stap naar de mogelijkheid om op persoonlijk en professioneel vlak verder te kunnen ontwikkelen. De economische crisis speelt een rol maar een veel minder prominente dan bij de lager opgeleiden. Deze groep heeft nauwelijks te maken met een statusafwaardering wanneer zij in Nederland komen. Ze hebben over het algemeen goede posities op de arbeidsmarkt en een goed inkomen. De verklaring voor het feit dat deze groep hier nauwelijks mee te maken krijgt ten opzichte van de lager opgeleiden is uit te leggen door middel van de *human capital theory* die ook genoemd is bij de eerste deelvraag. Deze theorie is hier ook van toepassing omdat deze stelt dat migratie een investering is in het eigen kapitaal (Sjaastad, 1962). Op deze wijze heeft men meer kansen op een hoger inkomen en meer mogelijkheden om zich te ontwikkelen op persoonlijk en professioneel vlak als het herkomstland deze mogelijkheden niet biedt. Deze redenen om te migreren zijn vooral van toepassing op de hoger opgeleide groep Portugezen. Ook de lager

opgeleiden willen graag een hoger inkomen generen maar de ontwikkeling op andere vlakken dan alleen het financiële is bij hen niet aan de orde.

Hoe betrouwbaar zijn de officiële Nederlandse statistieken inzake de recente migratie van Portugezen?

Het vermoeden bestond al voor de start van het onderzoek dat de officiële statistieken betreffende de Portugese immigranten in Nederland onjuist of onvolledig zijn. Uit het onderzoek is gebleken dat de geïnterviewde hoger opgeleide respondenten zich altijd inschrijven bij de gemeentelijke basisadministratie en vaak ook bij de immigratie- en de naturalisatiedienst (IND). Soms worden ze hier ook op gewezen door het expatcenter. Bij de lager opgeleiden is het beeld minder eenduidig, sommigen schrijven zich in en anderen niet. Het lijkt erop dat het vooral te maken heeft met de positie waarin de immigranten zich verkeren. Als ze een vaste woon- of verblijfplaats hebben zijn ze meestal wel ingeschreven bij de GBA. Daklozen vallen hier dus buiten maar ook immigranten die voor een uitzendbureau werken of bij een groot bouwproject. Deze mensen worden namelijk helemaal niet ingeschreven. De IND is veelal onbekend bij deze respondenten, een enkeling heeft een stempel in zijn of haar paspoort. En als men zich al heeft ingeschreven bij de GBA wordt dit niet altijd goed bijgehouden bij een verhuizing of terugkeer naar Portugal.

Er kan dus gesteld worden dat er sprake is van vertekening in de officiële cijfers betreffende de Portugese immigranten in Nederland. Het aantal respondenten wat zich niet inschrijft of niet ingeschreven wordt is hier vooral de oorzaak van. Ook het niet uitschrijven na een verhuizing of terugkeer wordt mede aangewezen als oorzaak. Op welke schaal dit echter gebeurd is onduidelijk. Er kan alleen gezegd worden dat deze situaties zich vaker voordoen onder de lager opgeleiden dan onder de hoger opgeleiden.

Conclusie

Uit de analyse blijkt dat de hoger opgeleide Portugezen met werk eigenlijk geen problemen ervaren op het gebied van de arbeids- en leefomstandigheden. De lager opgeleiden ervaren daarentegen wel knelpunten op beide vlakken. Een verklaring voor het verschil in ervaren problematiek lijkt vooral te liggen in de genoten opleiding en de daaruit volgende kansen op de arbeidsmarkt in Nederland. De hoger opgeleiden in dit onderzoek hebben allen een baan met een goed salaris wat er toe leidt dat zij makkelijker in betere levensomstandigheden verkeren. De lager opgeleiden zijn veel meer afhankelijk van de grillen van de uitzendbureaus en de werkgevers waardoor ze in een afhankelijkheidspositie terecht komen waar ze moeilijk meer uit kunnen komen. De taalbarrière speelt hierbij zeker een rol. Voor deze groep is het lastiger een stabiel bestaan op te bouwen omdat het werk nauwelijks enige vastigheid geeft. Een contract kan zo weer ontbonden worden of het wordt met hetzelfde gemak niet verlengd. Hierdoor komt deze groep nauwelijks toe aan het ontwikkelen van andere potenties. De groep lager opgeleiden is duidelijk kwetsbaarder en er zou meer aandacht op gevestigd moeten worden om de problematiek nog duidelijker in kaart te brengen en op te lossen.

Discussie & aanbevelingen

Daar de onderzoeksgroep in deze studie vrij klein is met 23 interviews voor een diverse populatie is het lastig om algemene uitspraken te kunnen doen over de Portugese immigranten die in de afgelopen vijf jaar naar Nederland zijn gekomen. Dit onderzoek kan echter wel een begin vormen voor vervolgonderzoek met meer respondenten, waarin de thema's die in dit onderzoek aan bod zijn gekomen verder uitgediept kunnen worden. Daarnaast is er in dit onderzoek een scheve verhouding tussen de verschillende categorieën die vermoedelijk bestaan in de populatie waardoor er lastiger uitspraken gedaan kunnen worden over eventuele verschillen tussen die groepen. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan hoger opgeleiden zonder baan en dakloze gezinnen.

Ook is het van belang rekening te houden met de achtergrond van de organisaties die mee hebben gewerkt met dit onderzoek. De organisaties zijn belangrijk omdat zij overzichtelijke informatie kunnen leveren maar er wordt vanuit een bepaalde achtergrond naar de besproken thema's gekeken, en ook de omvang van de organisaties waarmee in dit onderzoek is gesproken loopt uiteen. Het is van belang dit mee te wegen bij de analyse van de resultaten. De interviews zijn in het Engels of in het Nederlands afgenomen of met behulp van een tolk. Dit leverde over het algemeen weinig problemen op en was er weinig extra uitleg bij de vragen nodig. Ondanks de redelijk tot goede beheersing van de talen was het voor sommige respondenten af en toe lastig om zich precies zo uit te drukken zoals zij normaal zouden doen in het Portugees. Voor vervolgonderzoek is het aan te raden om alle interviews met een tolk af te nemen om eventuele taalproblemen te voorkomen.

In dit onderzoek is het duidelijk geworden dat de hoger opgeleide respondenten met baan weinig tot geen problemen ervaren in Nederland, de lager opgeleide en de dakloze respondenten daarentegen wel. Dit strookt voor een gedeelte met de algemene toon van de berichtgeving in de kranten. Het valt echter op dat de media nog wel eens willen overdrijven, vooral wat betreft de aantallen immigranten lijkt dit het geval te zijn. Ook laat dit onderzoek zien dat er wel degelijk een groep Portugezen is die het zeer goed doet in Nederland en een bijdrage levert aan de economie. Aan deze groep wordt nagenoeg geen aandacht besteed in de media, alleen de negatieve aspecten van immigratie worden veelal uitgelicht.

Het Lize kan wellicht door middel van dit onderzoek de Portugese doelgroep beter bedienen omdat duidelijk naar voren is gekomen tegen welke knelpunten deze mensen aanlopen. Het te ontwikkelen beleid kan ook specifieker toegespitst worden op de problemen die spelen bij de immigranten. Hierdoor past het beleid waarschijnlijk beter bij de realiteit van de doelgroep.

Interessant vervolgonderzoek zou kunnen zijn of de resultaten uit dit onderzoek ook voor andere groepen uit de Portugese bevolking ook geldt, zoals hoger opgeleiden zonder baan of andere Europese burgers die naar Nederland komen. Wellicht ervaren immigranten uit andere Europese landen andere problemen. Dit onderzoek zou een startpunt kunnen vormen voor welke thema's er in vergelijkend onderzoek naar nieuwe (Zuid) Europese arbeidsmigranten aan bod kunnen komen. Voor deze groepen zou er uiteindelijk ook passender beleid gemaakt kunnen worden. Om dit te bewerkstelligen zou er wellicht met verschillende partijen samengewerkt kunnen worden om de kennisuitwisseling te vergroten en een breder perspectief te creëren over de verschillende groepen Europese immigranten.

Referenties

Becker, G. S. (1975). Human capital—a theoretical and empirical analysis, with special reference to education. New York: Columbia University Press.

Borjas, G. (1994). The economics of immigration. *Journal of Economic Literature*, 32, 1666-1717.

Bourdieu, P. (1985). The forms of capital. In: J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York: Greenwood.

Burgers, J. Pol, S. van de, Snel, E. e.a. (2010). *Arbeidsmigranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië in West-Brabant. Arbeidsmarktpositie, leefsituatie en toekomstperspectief*. Erasmus Universiteit Rotterdam.

CBS, (2003). *Bevolkingstrends, 2e kwartaal 2003. Arbeidsmigranten en hun gezinnen*. Geraadpleegd op 24 februari, 2012 op <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/B81462F3-8B51-4565-B1A9-E8A87890DCAC/0/2003k2b15p020art.pdf>

CBS, (2011). *Cijfers Portugese immigranten in Nederland*. Geraadpleegd op 24 februari, 2012 op <http://statline.cbs.nl>

CBS, (2003). *Na 2010 slaat de vergrijzing toe*. Geraadpleegd op 5 april, 2012 op <http://www.cbs.nl/nl-nl/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2003/2003-1175-wm.htm>

Choldin, H. (1973). Kinship networks in the migration process. *International Migration Review*, 7, 163-175.

Cörvers, F. Muysken, J. Neubourg, C. de, e.a. (2009). *Arbeidsmigratie*. In: R. Aidala (Ed.), *Migratie naar en vanuit Nederland. Een eerste proeve van de Migratiekaart* (pp. 43-92). Uitgeverij Cahier.

Engbersen, G. Ilies, M. Leerkes, A. e.a. (2011). Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen. Erasmus Universiteit Rotterdam.

Gilead, T. (2009). Human Capital, Education and the Promotion of Social Cooperation: A Philosophical Critique. *Studies in philosophy and education*, 28, 555-567.

Hansen, R. (2003). Migration to Europe since 1945: Its History and its Lessons. *Political quarterly*, 74, 25-38.

Hatton, T. J., & Williamson, J.G. (2006). *Global Migration and the World Economy: Two Centuries of Policy and Performance*. Cambridge, MA: MIT Press.

Jong, G. de, & Fawcett, J. T. (1981). Motivations for migration: An assessment and a value-expectancy research model. In G. de Jong & R. Gardner (red.), *Migration decision-making* (pp. 13-58). New York: Pergamon.

Kaa, D. van de, (1996). International Mass Migration: A Threat to Europe's Borders and Stability? *Economist*, 144, 259-284.

Kredietbeoordelaar verlaagt status Portugal naar 'junk' (2011). Geraadpleegd op 11 april, 2012 op <http://www.nrc.nl/nieuws/2011/07/05/kredietbeoordelaar-verlaagt-status-portugal-naar-junk/>

Loury, G. C. (1977). A Dynamic Theory of Racial Income Differences. In: P. A. Wallace & A. M. LaMond (Ed.), *Women, Minorities, and employment Discrimination* (pp. 153–186). Lexington, Mass: D.C. Heath & Company.

MacDonald, J. S. (1964). Chain migration, ethnic neighborhood formation and social networks. *Milbank Memorial Fund Quarterly*, 42, 82-96.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo., G. a.o. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19, 431-466.

Mincer, J. (1978). Family Migration Decisions. *Journal of Political Economy*, 86, 749-773.

Palloni, A. Massey, D. S. Ceballos, M. a.o. (2001). Social Capital and International Migration: A Test Using Information on Family Networks. *American Journal of Sociology*, 106, 1262-1298.

Portes, A., & Rumbaut, R. G. (2006). *Immigrant America a portrait*. University of California press Berkeley.

Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.

Portugal stuurt verzoek tot financiële noodhulp aan Brussel (2012). Geraadpleegd op 3 april, 2012 op <http://www.nrc.nl/nieuws/2011/04/07/portugal-stuurt-verzoek-tot-financiele-noodhulp-aan-brussel/>

Portugese jeugd op de vlucht (2011). Geraadpleegd op 11 april, 2012 op https://mailattachment.googleusercontent.com/attachment/?ui=2&ik=91d1231bc8&view=att&th=13687a4f1d3e616a&attid=0.1&disp=inline&safe=1&zw&saduie=AG9B_P_HbgyvF2xf2EDEK4liYk&sadet=1334139045136&sads=Zo4w7R739Ng3LobnT5DKFIKJ4Mo&sadssc=1

Sana, M. (2005). Buying membership in the transnational community: migrant remittances, social status, and assimilation. *Population research and policy review*, 24, 231-261.

Sjaastad, L. (1962). The costs and return of human migration. *Journal of Political Economy*, 5, 80-93.

Snel, E. Burgers, J. Engbersen, G. e.a. (2010). *Arbeidsmigranten uit Bulgarije, Polen en Roemenië in Rotterdam. Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Erasmus Universiteit Rotterdam.

Stark, O. (1991). *The Migration of Labour*. Cambridge: Basil Blackwell.

Stark, O., & Bloom, D. (1985). The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review*, 75, 173-178.

Tinnemans, W. (2009). *De verleiding – Lessen uit de succesvolle integratie van Zuid-Europese immigranten*. Lize.

Tinnemans, W. (1994). *Een gouden armband - Geschiedenis van mediterrane immigranten in Nederland (1945 - 1994)*. Nederlands Centrum Buitenlanders.

Todaro, M. P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *American Economic Review*, 59, 138-148.

Yezer, A. M. J. & Thurston, L. (1976). Migration patterns and income change: implications for the human capital approach to migration. *Southern Economic Journal*, 42, 693-702.

- Taal obstakel?
- Ervaren problemen met betrekking tot het dagelijks leven

T5. Sociale zekerheid

- Zorgverzekering?
- Ooit het UWV nodig gehad?

T6. Hulpbronnen in Nederland

- Instanties/familie/vrienden?
- Op welk vlak ervaart men problemen?
- Van welke hulpbronnen maakt men gebruik en waarvoor?
- Worden de vragen afdoende beantwoord?

T7. Wat was het grootste obstakel om te overkomen?

T8. Aantal Portugese immigranten

- Aantal Portugese immigranten die respondent zelf kent die ook in de afgelopen 5jaar naar Nederland zijn gekomen.

T9. Heeft u nog vragen of iets toe te voegen?

Bijlage II: Engelse topiclijst respondenten

Interviewer:	Respondent:	Code:
Date interview:	Starting time:	Time finished:
Length interview:	Location:	

Introduction

Through this survey I will try to find out what problems Portuguese immigrants in the Netherlands experience with regard to work and living conditions. It is my intention to gain insight in their reasons for coming to the Netherlands and the resources they use in case of questions and problems that arise regarding their stay, their work and their living conditions. You have been selected to participate in this survey because I am interested in your personal experience with regard to living and working in the Netherlands as an immigrant.

T1. Background information

- Age
- m/f
- What region in Portugal are you from
- Married, kids etc.?
- Registered, (GBA, IND)
- Level of education

T2. Reasons for coming to the Netherlands

- Reason to migrate (conditions in Portugal that made you come to the Netherlands)
- Why not migrate to other countries where they speak also Portuguese like Brazil?
- Preparation before coming to the Netherlands (language, culture, visited before?)
- Further intentions to come to the Netherlands (long-term plans)
- Would you have come to the Netherlands also without the crisis?

T3. Work conditions in the Netherlands

- did you have any prospects at a job before you came here?
- Job, and what kind of job?
- In what sector are you employed? (hours, wage, career developments)
- How did you try to find a job?
- What kind of job were you applying for?
- Language necessary for your job?
- Problems you experience at work

T4. Living conditions in the Netherlands

- Living history, first address?
- Where do you live?
- Type of housing?
- Do you have relatives nearby?
- Language problems in your daily life?
- Other problems you encounter in your daily life because you are Portuguese?

T5. Social security

- Health insurance
- Did you ever need the UWV for an unemployment compensation?

T6. Resources

- Organization, family, friends?
- In what sphere do you experience problems? (work, health etc.)
- What resources do you use and for what kind of problem/question?
- Do you have the feeling your questions are fully answered/problems solved?

T7. Number of Portuguese immigrants in the Netherlands

- How many Portuguese immigrants do you know who came to the Netherlands in the last 5 years?

T8. What was, in your opinion, the biggest problem you had to overcome?**T9. Do you have any questions or something to add?****T10. Do you know anyone else who might want to take part in the survey as well?**

Bijlage III: Topiclijst sleutelfiguren

Interviewer:	Respondent:
Datum interview:	Begintijd:
Duur interview:	Eindtijd:
Code:	Locatie:

Introductie

Met dit onderzoek wordt geprobeerd te achterhalen tegen welke problemen en knelpunten met betrekking tot de arbeids- en leefomstandigheden Portugese immigranten die in de afgelopen 5 jaar naar Nederland zijn gekomen aanlopen. Ook wordt er gekeken naar de beweegredenen van de immigranten om voor Nederland te kiezen en van welke hulpbronnen in Nederland zij gebruik maken. U bent benaderd als respondent omdat ik benieuwd ben naar uw persoonlijke ervaringen met betrekking tot deze thema's.

T1. Achtergrondgegevens

- Kunt u kort wat vertellen over de organisatie waar u werkt en in welke hoedanigheid u daar werkzaam bent?
- Wat voor type organisatie is het?
- Hoelang bent u werkzaam bij deze organisatie?
- Wat regelt uw organisatie precies voor de immigranten? (inschrijven, huisvesting, problemen etc).

T2. Beweegredenen Portugese immigranten

- Wat geven de immigranten die u spreekt als beweegredenen om naar Nederland te komen?
- Waarom kiezen ze niet voor andere landen die economisch ook goed lopen maar waar men ook Engels/Portugees spreekt?
- Wat voor migratiemotief of intenties spelen mee om te migreren? (burgerlijke staat, leefomstandigheden, arbeidsomstandigheden)
- Verdere intenties?
- Treffen ze enige voorbereiding voor de komst naar Nederland? (taal, cultuur, van te voren geweest?)

T3. Arbeidsomstandigheden in Nederland

- Wat weet u van de arbeidsomstandigheden van deze doelgroep in Nederland?
- In welke sector zijn ze over het algemeen werkzaam?
- Wat voor banen hebben ze over het algemeen? (laag- of juist hoog opgeleid?)
- Is er een verschil wat betreft het aantal uren, loon en doorgroeimogelijkheden in Nederland in vergelijking met Portugal?
- Is het voor de migranten noodzakelijk om de Nederlandse taal te leren?
- Weet u misschien wat er gebeurt bij werkloosheid? (Terugkeer naar Portugal of andere opties?).
- Tegen welke problemen lopen deze immigranten op het werk aan?

T4. Leefomstandigheden in Nederland

- Wat weet u van de leefomstandigheden van deze doelgroep?
- Verhuizen ze vaak of blijven ze op één adres wonen?
- In welk gebied in Nederland zijn ze vooral woonachtig?
- In welke woonvorm wonen zij?
- Gaat de familie mee (kind, partner, ouders) of blijven zij over het algemeen in Portugal?
- Als zij met problemen te maken krijgen in het dagelijks leven, welke zijn dat dan?

T5. Hulpbronnen in Nederland

- Weet u van welke hulpbronnen de immigranten gebruikt maakt in Nederland en waarvoor?
- Instanties/familie/vrienden?
- Op welk vlak worden problemen ervaren? (arbeid, gezondheid etc.)
- Weet u of deze vragen afdoende worden beantwoord door deze hulpbronnen?

T6. Aantal Portugese immigranten

- Kunt u een schatting maken over het aantal Portugese immigranten die naar Nederland gaan?
- Is het aantal naar uw idee toegenomen?
- Wat weet u over het aantal Portugese immigranten dat zich niet in hoeft te schrijven?

T7. Eigen aanvulling

- Heeft u nog vragen of iets toe te voegen?